داکترعبدالرحمن زمانی

۱۹ اگست ۲۰۱۶

دمطبوعاتو لومړني قانون او لومړنی مطبوعاتي محاکمه

(دهیواد د خپلواکۍ د ګټلو د ۹۷یمي کلیزې په مناسبت)

د غازي امان الله خان لومړنی لاسته راوړني او ستر سیاسي بریالیتوبونه دخپلواکۍ ګټل او نړیوالو ته د هغي وریپژندل وو. تر هغي وروسته داماني نهضت ستر اهداف د ملي یووالي او وحدت تامین او د هیواد ترقي او پرمختګ و. له همدې امله پراخه سیاسي، اداري، اقتصادي، نظامي، کلتوري او ټولنیز اصلاحات پیل شول .

د پښتو ژبې د وتلي معاصر شاعر، ښاغلي جهاني په وینا، «د افغانستان په تاریخ کي به هیڅ مشر په دغه اندازه له خپل اولس او د هغه له ترقی سره دونه ژوره، صمیمانه او صادقانه لیونی مینه نه وي ښودلي. د افغان اولس د نیکمرغه کولو، عصري کولو او پرمخ بیولو سره د امان الله خان مینه د یوه پاچا مینه نه، بلکي د یوه شاعر، هنرمند او نقاش مینه وه، چي زیاتره په احساس افاده کیدله، خو لکه څرنګه چي بیده اولسونه د خپلو هنرمندانو او شاعرانو د احساس په ژبه ډیر ناوخته پوهیږي، دغه راز د خپل دې وطن پالونکي پاچا په نیکو احساساتو او سپیڅلي میني هم هغه وخت وپوهیدل ، او هغه وخت یې دارمان او افسوس او ښکي پسي تویولي، چي هغه ددوي او د خپل ګران هیواد له تودي غیږې څخه، چي ده د جنون تر سرحده مینه ورسره درلودله، ډیر لرې تللی و او نور یې د بیرته راستنیدو امکان موجود نه و. هغه په ژوند د خپل اولس دپاره مړ شوی و او هغه ژبې، چي دده په یاد وګریدلي، وار په وار غوښي شوې ». 1

غازي امان الله خان ویل چي «د خداې په مرسته او مرحمت به ستاسي حکومت داسي اصلاحات تجویز کړي چي د حکومت او خلکو دپاره ګټور وي، ترڅو د افغانستان ملت او حکومت په پرمختللي نړۍ کي شهرت او نوم او نښان وګټي، او د نړۍ د متمدنو هیوادونو په لیکه کي مناسب موقف او موقعیت تر لاسه کړي ».

د اماني نهضت اصلاحات، د هیواد د پرمختګ دپاره د مشروطه غوښتونکو هیوادپالو د آرمانونو عملي کول وو، او په دغه برخه کي کلتوري او ټولنیزو اصلاحاتو خاص مقام درلود . پدې ترڅ کي ښوونې او روزني ته ځانګړې توجه وشوه .

د عصري ښوونې او معارف پیل او پراختیا

د غازي امان الله خان په واکمنی کي د لومړي ځل دپاره لومړنی زده کړې وړیا او اجباري شوی . د ښوونکو تربیې ته پاملرنه وشوه او دارالمعلمین ته وده ورکړل شوه. د نورو هیوادونو سره کلتوري اړیکي ټینګ شول، او دښوونځیو دپاره خارجی پروفیسران راوبلل شول .

[1] . غازی امان الله خان دافغانستان د خپلواکی ستوری، ۱۸۳ مخ .

افغان جرمن آنلاین په درنښت تاسو همکاری ته رابولي. په دغه پته له موږ سره اړیکه ټینګه کړئ maqalat@afghan-german.de
یادونه: دلیکني د لیکنیزي بني پازوالي د لیکوال په غاړه ده ، هیله من یو خپله لیکنه له رالیږلو مخکي په خیر و لولئ

د اماني او امانيه ليسو، د هرات د دارالمعلمين، د قندهار، مشرقي، بلخ، هرات، پکتيا او قطغن د رشديه ښوونځيو، د تلگراف، رسامی، نجاری، معماری، زراعت، دارالعلوم، مستوراتو، حربي او پوليسو، موزيک، غالی اوبدلو، تدبير منزل او طبيه مسلکي ښوونځيو په گډون په ولاياتو کي د ۳۲۳ ښوونځيو جوړول، تر اويا زرو (۷۰۰۰۰) زيات زده کوونکي، اوه سوه پنځوس (۷۵۰) ښوونکي، د تاليف او ترجمي د ټولنو جوړول، د ۱۳۲ عنوانه درسي کتابونو خپرول، او د علمي کدرونو د روزني په موخه د لوړو زده کړو دپاره ترکيي، جرمني، ايتاليا، فرانسي او شوروي اتحاد ته د محصلينو استول د دغه دوری روښانه لاسته راوړني دي .

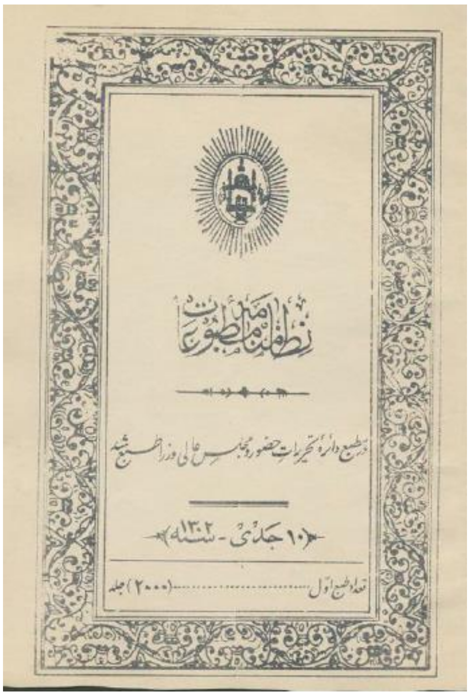

د مطبوعاتو لومړنی قانون

غازي امان الله خان ډيره هڅه کوله چي په هيواد کي د قانون حاکميت منځ ته راشي . له همدې امله يې د ژوندانه د ټولو ټولنيزو، اقتصادي او کلتوري چارو په هکله نظامنامي او قوانين منځ ته راوړل . په دغه لړ کي په هيواد کي د لومړي ځل دپاره د مطبوعاتو داسي نظامنامه يا قانون جوړ شو، چي د مطبوعاتو او وينا آزادي يې تضمين کوله، او په ايشيا او شاوخوا هيوادونو کي يې ساري نه درلود.

څرنگه چي د مطبوعاتو آزادي د ديموکراسی څلورم اصل گڼل کيږي، نو په اماني دورې کي ورته خاصه توجه وشوه ، او يوه ستره مرکزي کتابخانه هم جوړه شوه .

د اماني دورې نشرات

په اماني دورې کي په مرکز او ولاياتو کي تر درويشتو (۲۳) زياتي ورځپاني، اونيزي او مجلی خپريدلي . آزادي خپروني ددې دورې يوه خاصه ځانگړتيا وه. په هيواد کي د لومړي ځل دپاره آزادو او غير دولتي خپرونو ته اجازه ورکړ شوه . د اروابښاد محی الدين انيس تر مسئوليت لاندي د انيس ورځپاڼه د هيواد د مطبوعاتو په تاريخ کي لومړنی آزاده او غير دولتي خپرونه وه . دا خپرونه وروسته د محمد نادرشاه د واکمنی په وخت کي دولتي شوه او لاتر اوسه هم په کابل کي خپريږي .پر انيس سربيره د نسيم سحر او نوروز په نامه آزادو جريدو هم خپروني پيل کړې .

په نورو خپرونو کي د امان افغان، ابلاغ، حقيقت، او اتحاد مشرقي، نيلاب ، افغان ، اتحاد و ابلاغ ، اتحاد، آيينه عرفان، غازی ، آواز، اتحاد اسلام، بيدار او پشتون ژغ خپروني هم شاملي وي . په ولاياتو کي هم اونيزو په خپريدو پيل وکړ. په پکتيا کي غازي، په هرات کي اتفاق اسلام، په پروان کي ستارهٔ افغان، په قطغن کي اصلاح، په قندهار کي طلوع افغان او نورو خپرونو نومونه يادولي شو . د ښځو دپاره هم د ارشاد النسوان په نامه اونيزې خپروني پيل کړی، چي د خپرولو چارې يې د اروابښاد محمود طرزي ميرمني پر مخ بيولي .

د اماني دورې په نشراتو کي مسلکي خپروني هم شاملي وي، لکه د ښووني دپاره د معرف معارف، د اردو دپاره مجموعهٔ عسکري، د روغتيا دپاره مجموعهٔ صحی، د اقتصاد دپاره ثروت، د کرهني دپاره زراعت [2].

[2] . بازنگری دورهٔ امانی و توطئه های انگلیس (۵۵۷-۵۵۲) مخونه

افغان جرمن آنلاين په درنښت تاسو همکاری ته رابولي. په دغه پته له موږ سره اړيکه ټينگه کړئ maqalat@afghan-german.de
يادونه: دليکني د ليکنيزې بنې پازوالي د ليکوال په غاړه ده ، هيله من يو خپله ليکنه له راليږلو مخکي په خير و لولئ

د لومړي ځل دپاره په مرکز کې يوه کوچنی راډيو، او په لويو ولايتونو کې د معارف مطبعي فعالي شوې او د خارجي کتابونو د ژباړې دپاره د دارالترجمو جوړول هم د هيواد ددغه طلائی دورې هغه هڅې وې چې د عصري معارف او کلتورې او ادبي اثارو د تخليق دپاره ترسره کيدی .

دبيان د آزادی او لومړنی مطبوعاتي محاکمي داستان

دلته د محترمو لوستونکو د معلوماتو دپاره د افغانستان د تاريخ هغي لومړنی مطبوعاتي محاکمي ته اشاره کوم، چي هم داماني دورې د مطبوعاتو د آزادی ځرگندويه ده، او هم د هغه وخت په مطبوعاتو کې د قانون د پلي کولو نښه .

د غازي امان الله خان دواکمنی په دوره کې د ۱۳۰۷ کال د حمل د مياشتي په ۲۳ نيټه د پوليسو د څانگي لخوا د انيس يوه گڼه مصادره او د خپروني دفتر څکه وتړل شو چې د «پاسبان بيدار خواب» يا «دزدان چراغ بدست» تر عنوان لاندې د «س . دين» په نامه يوه ليکوال يو ليک يې خپور کړی وو.

دوه ورځي وروسته هم د پوليسو د يوه مامور «مدد خان» د عريضې په اساس د خپروني مؤسس اوناشر، غلام محی الدين انيس هم محکمي ته وغوښتل شو. مدد خان ادعا کړې وه چې په خپور شوي مضمون کې په کار کې د هغه غفلت ته گوته نيول شوې او پدې توگه يې توهين او سپکاوې شوی دئ .

پدې وخت کې غازی امان الله خان په کابل کې نه وو او د سلطنت د مقام وکيل محمد ولی خان دروازی وو. ويل کيږي چې هغه خپله محکمي ته تللي او دا جريان يې له نژدې څخه څاره .

"پاسبان بيدار خواب" چي د خونخوارو غلو او سيمي د سرخ پوشه قماربازانو د شرارت څخه "حضور واهب العطيات" ته پناه غوښتلي وه، د انيس خپروني ته په خپل ليک کې ليکلي وو چې « خدايه ! پروردگاره ! ته خپله پوهيږې چي د کابل دتوپچي باغ سيمه ظالمو غلو او جوارگرو تر بمباری لاندې نيولي او اوسيدونکي يې تر تباه کوونکو حملو لاندې راوستلي، د ورځي لخوا .... او دشپې لخو د هغو خوارانو مالونه او شيان لوټوي ...».

ددغه ليک په خپريدو د سيمي د پوليسو مامور څکه شکايت وکړ چي د سيمي د پوليسو د جامو رنگ هم سور وو. خو د محی الدين منطقي او په اسنادو ولاړ ي دفاعيې د قاضي او منصفه هيئت قناعت حاصل او نشريي بيا په خپريدو پيل وکړ.

محی الدين انيس، په داسي حال کي چي گڼ شمير خلک ددغه بي ساری محکمي اوريدو ته حاضر شوي وو، د ليکل شوي مطلب د حقانيت او واقعيت د ثبوت دپاره د مؤثقو اسنادو او شاهدانو د وړاندې کولو په ترڅ کې د خپلو خبرو په يوې برخې کې وويل چي «د ليک خپرول د افغانستان د دولت او ملت د گټو په خاطر وو، نه د کومي شخصي عقدې او يا فردي گټې په خاطر. د"پاسبان بيدار خواب" ليک مو د ملي او وطني وظيفي په اساس خپور کړيدئ...»

په هيواد کې د لومړنی مطبوعاتي محکمي د جوړيدو ددغه مضمون ليکونکي سعدالدين خان بها، هغه شاعر، ليکوال او مشروطه غوښتونکي وو چي په انگلستان کې يې انگليسي ادبيات لوستي وو.

کله چي غازي امان الله خان د اروپا د سفر څخه راستون شو، نو څينو کسانو کوښښ وکړ چي دا مضمون هغه ته وړاندې او د پاچا څخه د تکفير حکم ترلاسه کړي . خو غازی امان الله خان د تکفير کاغذ ټوټې ټوټې کړ او ويې ويل « د اروپا د سفر په وخت په فرانسي کې يوه خبرنگار پر ما نيوکه وکړه او وويل چي ولې د افغانستان په نشراتو کې انتقاد نه ليدل کيږي؟ ستاسې په ټولنه کې انتقاد ته اجازه نشته، او که ستا استبداد د انتقاد کوونکو خوله تړليده؟

ما چي د قناعت وړ ځواب نه درلود نو له بدې ورځې مې خصوصي خپرونو ته اشاره وکړه او وويل چي "امان افغان" يوه دولتي نشريه ده، او پر دولت انتقاد کولاې نشي ، تاسي لاړ شئ او شخصي جرايد ولولئ ، او وگورئ چي موږ انتقاد چاپوو او که نه؟

افغان جرمن آنلاين په درنښت تاسو همکاری ته رابولي. په دغه پته له موږ سره اړيکه ټينگه کړئ maqalat@afghan-german.de

يادونه: دليکني د ليکنيزې بڼي پازوالي د ليکوال په غاړه ده ، هيله من يو خپله ليکنه له راليږلو مخکې په خير و لولئ

څه موده وروسته هغه فرانسوي خبرنګار زه ولیدم او دا ځل یې د انیس همدا ګڼه په لاس کې وه، او د "پاسبان بیدار خواب" مضمون یې د بیلګې په توګه راښکاره کړ. زه چې یو دیموکرات حاکم یم، او د مطبوعاتو پر آزادۍ عقیده لرم، خپله قضاوت وکړئ چې ددغه سړي محکومول به د نسلونو په وړاندې زما محکومیدل نه وي؟

اوس چې د غلام محی الدین خان انیس او مرحوم سعدالدین خان بها یادونه وشوه، بده به نه وي چې د وینا د آزادۍ او سانسور په اړوند د دوو نورو نمونو یادونه هم وکړو چې تر اماني دورې وروسته په خانداني حکومت کې د مطبوعاتو د آزادۍ څرنګوالي څرګندوي :

1. تر اماني دورې وروسته د اماني دورې په هکله د لیکلو اجازه او امکانات نه وو. د ارواښاد محی الدین انیس د «بحران او نجات» کتاب چې په ۱۳۰۹ کال کې لیکل شوې وو، تر څو ځل سانسور وروسته چاپ شو، خو د هغه د متن یوه ډیره زیاته برخه هم د رښتیا پر ځای مصلحتي وه. خپله انیس زندان ته واستول شو، د اخبار امتیاز ترې واخیستل شو، او اخبار یې په دولتي اخبار بدل شو. په زندان کې د سل په مرض اخته شو، او د هاشم خان د صدارت په وخت کې تر مرګه په زندان کې وساتل شو، بیا یې مړی هم کورنۍ ته ورنکړ شو، او په کوم پټ ځای خاورو ته وسپارل شو. یو ځوی او یوه لور یې هم د مکتب او تعلیم نه محرومه وساتل شول.
2. تر اماني دورې وروسته منورین تر ګواښ، تهدید، مراقبت، بند، شکنجې، اعدام او حتی د خپلو ټولې کورنۍ د ورکیدو سره مخامخ وو. خپروني او د بیان آزادي نه وه. دوی به د حاکم رژیم او انګریزي استعمار د پالیسیو په وړاندې شفاهي تبلیغاتو او شبنامو څخه کار اخیست . خانداني واکدارانو به ددغه ډول آثارو لیکل څه چې لوستل هم ملي جنایت باله، او د زندان او کړاوونو او شکنجو سزا به یې ورکوله . سعدالدین خان بها[3] هم د یوه شعر د لوستلو له امله درې ځل په کوټکو ووهل شو، یو ځل ورته په تخرګونو کې د اوسپنې سرې شوې ګولۍ ونیول شوې، او دیارلس کاله په زندان کې واچول شو. [4]

(پای)

---

[3] . جلد دوم "برگی چند از نهفته های تاریخ در افغانستان"، ص ٤١٦.

[4] . غبار، میر غلام محمد (١٩٩٩). افغانستان در مسیر تاریخ . دوم چاپ ، پشاور، ١٣٣ مخ.

افغان جرمن آنلاین په درنښت تاسو همکارۍ ته رابولي. په دغه پته له موږ سره اړیکه ټینګه کړئ maqalat@afghan-german.de
یادونه: دلیکنې د لیکنیزې بڼې پازوالي د لیکوال په غاړه ده ، هیله من یو خپله لیکنه له رالیږلو مخکې په خیر و لولئ